

Danmark og Konkordiebogen.

Af **Bjørn Kornerup.**

1.

Dronning Sophies Eksemplar af Konkordiebogen.

Det er et i høj Grad iøjnefaldende Træk ved Kong *Frederik II's* Kirkepolitik, at han saa afgjort vilde blive staaende ved det Læregrundlag, som han havde overtaget fra sin Faders Tid. Derfor greb han ind over for Niels Hemmingsen, da denne i Nadverlæren slog over i Krypto-kalvinisme, og derfor afviste han de gentagne, indtrængende Opfordringer til at slutte sig til den konfessionsdannende Virksomhed, som fandt sit sidste Udtryk i Konkordieformlen og den lidt senere Konkordiebog (*Concordia* af 1580). Vel bekendt er de overordentlig strenge Kongebreve, som *Frederik II* udstedte den 24. Juli 1580 indeholdende kategoriske Forbud mod i Danmark at forhandle eller blot at eje dette Bekendelsesskrift¹.

Kongen havde særlig været under Pression fra sin Svoger Kurfyrst *August* af Sachsen og dennes Gemalinde Kurfyrstinde *Anna*, om det dog kunde lykkes at drage ham over i den Lejr, som strengere vilde afgrænse Lutherdommen ved nye Konfessionsskrifter. Da Konkordiebogen var udkommet, sendte Kurfyrstinde *Anna* sin Broder to skønne, herligt indbundne Eksemplarer af denne, men hun fik ikke megen Glæde af sin Gave. Det er Historieskriveren *Peder*

¹) H. F. Rørdam, Danske Kirkelove 1536—1683 II, 322—3. Samme, Københavns Universitets Historie fra 1537 til 1621 IV, 306—7.

Resen, der har opbevaret en livfuld, maaske nok lidt udsmykket, Beretning om Kongens Optræden i den Anledning¹.

Efter Resen skal nemlig Frederik II en søvnløs Nat have ligget og tænkt over Sagen, indtil han kom til det Resultat, at »han havde fanget en Djævel, han vilde forbrænde«. Han stod derpaa op, lod gøre Ild paa og kastede Bøgerne ind deri. Denne Efterretning er senere blevet stærkt betvivlet, idet især ortodokse lutheranske Teologer i Slutningen af det 17. Aarhundrede søgte at afkræfte Resens Beretning som en Fabel. Imidlertid har allerede *H. F. Rørdam* henvendt Opmærksomheden paa et forlængst fremdraget Brev fra Kongen, der paa uimodsigelig Maade godtgør, at Beretningen efter sin væsentlige Karakter er rigtig, idet Kongen selv fortæller, hvorledes han havde bragt begge de nævnte Eksemplarer »auf ein gut Schornsteinefeuer« og brændt dem².

De omtalte Eksemplarer maa da forlængst være gaaet op i Røg, men Tilfældet har villet, at der i Det kgl. Biblioteks rige Samlinger findes bevaret et Eksempplar af Konkordiebogen, som har været ejet af Frederik II's Dronning *Sophie*³. Ogsaa dette Eksempplar er af en sjælden Skønhed. Det har aabenbart oprindelig tilhørt hendes Fader, Hertug Ulrik af Mecklenburg († 1603). Dels er den forreste Bindplade mærket med hans Forbogstaver, dels er der paa Indersiden af denne indklæbet et Eksempplar af hans

¹) Peder Resen, Kong Frederichs den Andens Krønike, 1680, S. 328. Allerede her den Misforstaaelse, at Kongebrevet af 24. Juli 1580 udgik efter Opbrændingen, medens Forholdet var det omvendte.

²) Kjøbenhavns Universitets Historie II, 209—10.

³) Dette Eksempplar omtales hverken af Rørdam eller af E. C. Werlauff i hans saa grundige Afhandling »Sophia af Meklenborg, Dronning til Danmark og Norge« i Historisk Tidsskrift III, 1—80. Derimod nævnes det i Fortegnelsen over Dronningens Bibliotek i Carl S. Petersen, Afhandling til dansk Bog- og Bibliotekshistorie, 1949, S. 79. — Det drejer sig om Udgaven trykt i Dresden 1580.

Exlibris i Folio (af Typen 1579)¹. Det mærkeligste ved Bogen er dog en Tilskrift paa Forsatsbladet med Dronningens egen Haand af følgende Ordlyd:

Dis boch hatt mich mein kamer dener Johim van
barneze² von anfang bis zum ende vorgelesen, der
liebe gott gebe das ich nutzlich muge zugehoret haben
Sophia konigin zu Denemarcken wittwe

Hvornaar Dronningen har faaet forelæst Konkordiebogen, kan kun tilnærmelsesvis bestemmes. Hendes Enkestand varede fra 1588 til 1631, saa Læsningen maa falde inden for dette Tidsrum, der dog yderligere maa indskrænkes til 1626 (Kammertjenerens Dødsaar). Den nævnte *Joachim v. Barnewitz* (1563—1626) var i mangfoldige Aar Dronningens betroede Mand og benyttet som hendes Forelæser³. Han var allerede ca. 1580 kommet til Frederik II's Hof og nævnes 1591 som Dronning Sophies Kammertjener, senere som hendes Hofmester og Lensmand paa Nykøbing Slot⁴. Da han ogsaa i Tilskriften i Bogen kaldes Kammer-tjener, er det vel sandsynligst at antage, at Forelæsningen har fundet Sted i de nærmeste Aar efter Kongens Død⁵.

¹) Jvfr. Charles Teske, *The Book-Plates of Ulrick Duke of Mecklenburgh*, woodcuts by Lucas Cranach and other artists, Berlin 1894.

²) Navnet tilføjet i Marginen.

³) Allerede Werlauff (*Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek i Kiøbenhavn*, 1844, S. 12) har anført et Eksempel paa, hvorledes Kammertjeneren havde forelæst Dronningen Biblen »von ankank ab zum ende«.

⁴) Nicolaus Vismarus, *Electuarium für das heimfahrende Seelichen* (c: *Ligprædiken over J. v. Barnewitz*), Rostock 1626. Frederik II's Enke Dronning Sophies Kopibøger 1588—1617, udg. ved Svend Thomsen, 1937, passim (se Register). Holger Hjelholt, *Falsters Historie I*, 129—30, passim. — Barnewitz nævnes 1589—94 som Hofjunker ved Frederik II's Hof (Joh. Grundtvig, *Meddelelser fra Rentekammerarchivet* 1873—76 S. 172).

⁵) Vilde man urgere, at Dronningen først efter sin Faders Død har kunnet overtage det paagældende Eksempel af »Concordia«, maatte Læsningen vel henlægges til 1603ff.

Bogen havde vel ogsaa da mest af Nyhedens Interesse.

Man skulde næsten tro, at det maatte have været en drøj Byrde for Dronningen og hendes Kammertjener at arbejde sig gennem det digre Bind paa over 750 Foliosider. Imidlertid ved man om Dronningen, at hun som Enke viste sig den lutherske Ortodoksi endog særdeles hengiven¹, og om v. Barnewitz hedder det udtrykkeligt i hans Vita, at han var en overordentlig rettroende Herre, til hvis Yndlingslæsning bl. a. Formula concordiae og Luthers Skrifter hørte². Det er da maaske endog troligt, at det er ham, der har paavirket Dronningen i ortodoks Retning. Karakteristisk er det sikkert i hvert Tilfælde, at Forelæsningen af Konkordiebogen først fandt Sted i Dronningens Enkestand. Saa længe en saa erklæret Fjende af Konkordieformlen som Frederik II levede, vilde en saadan Læsning næppe være blevet taalt.

2.

Frederik II om Konkordiebogen.

Som ovenfor nævnt, er det *H. F. Rørdam*, der har Fortjenesten af igen at have henledet Opmærksomheden paa

¹) I kgl. Hofprædikant, Dr. theol. Christen Jensens Ligprædiken over Dronningen prises hun for sit strengt lutherske Sindelag: med stor Kraft satte hun sig imod Forsøgene paa i Skoler og Kirker i hendes Livgeding at indføre »bracteatam Zvinglianæ hæreseos grandiloquentiam, spuriam carnalemque religionem«. Efter en almindelig Sprogbrug i Tiden tænkes der herved paa Calvinismen, som Omtalen længere nede af Prædestinationslæren viser (»Spiritus Helveticus & Mahometuriens«). Ligeledes vilde hun som Hofpræster kun taale »πὶ ἐruditis & ἐν ὑποταγῇ πῶσαι sanorum verborum, Orthodoxyiā verè Lutherani, probatos« (Christianus Janus, Sermo funebris in luctu publico . . . Sophiæ Reginae Daniæ, 1632, Bl. F 3-v).

²) »Sonst berichten, die täglich mit ihm vmbgangen, dass Er sehr fleissig gelesen, vnnd insonderheit an den Schrifftten reiner Theologen sein besondere Lust gehabt. Massen er, nebenst der Bibel, Ausspurgischen Confession vnd Formulâ concordiæ, des Herrn Lutheri tomos durch vnd wider geblettert, demnach auch in seinem Glaubens Artickeln

det Brev fra Frederik II, der godtgør Sandheden af den gamle Beretning om Kongens Opbrænding af Konkordieformlen¹. Rørdam har dog kun kendt et Aftryk i et ældre Historieværk fra det 18. Aarhundrede², og først *Ernst Feddersen* har i sin værdifulde Stofsamling »Schleswig-Holstein und die lutherische Konkordie« (Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte, 1. Reihe, 15. Heft, 1925) S. 276—77 kunnet fremdrage og udgive Teksten efter den bevarede Original (i Staatsarchiv i Marburg). Da det imidlertid vistnok kun vil være et Faatal af kirkehistorisk interesserede, der har let Adgang til dette Skrift vedrørende speciel slesvig-holstensk Kirkehistorie, synes det rimeligt at give dem en mere bekvem Adgang til Brevet ved at optage det i en dansk Kildesamling. Det skal derfor meddeles nedenfor ikke efter Originalen, men efter den officielle Kopi i Tyske Kancellis Registrant, en Tekst, som Rørdam mærkeligt nok ikke synes at have kendt³.

dermassen sich fundiret befunden, dass Er keinen Corruptelen, Schwermereyen oder Irrthümen nachhängen, noch einiger weise jhnen Beyfall geben dürffen« (N. Vismar, anf. Skrift S. 24—5).

¹) Uden at Rørdam havde vidst det, var dette Brev allerede fremdraget 1859 af H. Heppe i hans Geschichte des deutschen Protestantismus in den Jahren 1555—1581 IV, 276. Heppe citerer sst. et interessant, ikke ellers kendt Brev af 19. Decbr. 1580 fra Juristen, Professor Nicolaus Theophilus i København, der viser, hvor forhadet Jacob Andreae var i Danmark »apud omnes omnium fere ordinum homines«.

²) Rørdam (Kjøbenhavns Universitets Historie II, 210) bygger paa Aftrykket i Christian Wilhelm Schneider, Bibliothek der Kirchengeschichte I, 1. Stück, 1781, S. 225—28, der meddeler Brevet efter en 7. Februar 1690 attesteret Kopi af Originalen i det fyrstelige Arkiv i Cassel. Brevet havde tidligere været udgivet i J. Crocius, Commentarius de Augustanæ Confessionis societate, 1647, p. 325—6. Et andet ældre Tryk (Samuel Andreae, Epistola ad Horneck, 1690, p. 55—57) nævnes i Regesta diplomatica historiæ Danicæ II, 1, Nr. 3565, men har ikke været mig tilgængeligt. Da dette Tryk netop bygger paa den attesterede Kopi af 7. Febr. 1690, ligger det sikkert til Grund for Schneider.

³) Tyske Kancelli, udenlandsk Afdeling, Ausländisch Registrant 1579—81 Fol. 207 v—208 v. I Aftrykket er Brugen af store og smaa Begyndelsesbogstaver normaliseret, og Tegnsætningen lempet.

Brevet, der er dateret den 8. Februar 1581, er rettet til Landgrev *Wilhelm IV* af Hessen (1532—92) og har til nærmeste Forudsætning en Skrivelse fra Landgreven af 20. Januar 1581¹. Denne i saa mange Henseender fremragende Regent var af et udpræget bredkirkeligt Sindelag. Han var levende interesseret i at befæste Protestantismens Stilling i Tyskland, teologisk hørte han nærmest til Melanchtons Retning, men var oprindelig en Tilhænger af de Bestræbelser, der førte til Konkordieformlen. Først efterhaanden blev han dog dens Modstander, da han frygtede, at den vilde blive en Bølgebryder for Ubikvitetslæren². I det nævnte Brev til Frederik II gav han paa temperamentsfuld Maade Luft for sin Harme over den Behandling, han og Meningsfæller maatte døje fra Konkordieværkets Hovedtalsmand Jacob Andreae og andre Ubikvitister. Selv vilde han blive staaende ved den hellige Skrifts Udsagn (i Melanchtons Fortolkning) og paa ingen Maade støtte Ubikvitetsteologien.

Herpaa svarede Frederik II saaledes:

An Landtgraffen Wilhelmen
zu Hessen etc. Schanderburgh
den 8 Februarij Ao etc. 81.

Das vns E. L. Ihre Meinung von dem Concordienbuch (wie es genennet wurd) durch Ir freuntlich Schreiben, so vns vnderm Dato den 20 Januarij nehist erschienen sambtt den Beilagen zugekommen, so auffrichtig vnd vertraulich zu uerstehen gegeben, solchs ist vns gantz anmuetig vnd wolgefellig gewesen. Bedancken vns auch gegen sie deßhalben freuntlich, souiell aber vnser Theill betriefft, ist es nichtt ohn, jnnmassen

¹) Trykt efter Kopibogstekst i Marburg hos Feddersen, anf. Skrift S. 274—5. Originalen er forgæves eftersøgt i det danske Rigsarkiv. — Bevaret her er derimod Landgrev Wilhelms Brev af 12. April 1580 af beslægtet Indhold til Hertug Adolf († 1586) af Slesvig-Holsten-Gottorp (Tyske Kancelli, udenlandske Afdeling, Hessen, A II, Breve fra Landgrev Wilhelm IV m. fl., 1558ff., trykt efter Kopibogstekst hos Feddersen S. 271—3).

²) Walther Ribbeck i Allgemeine deutsche Biographie XLIII, 32ff.

wir auch solchs E. L. bey Ihrem Cammerkneben, den Sie zuvor bey vns gehabt, mündtlich zu entbieten lassen, das wir mitt demselbigen Buch nichts wollen zu schaffen haben, vielweniger es vnderschreyben.

Vnd dieß darumb, das vnser geliebter Herr vnd Vater, König Christian der dritte etc., christmilder vnd seliger Gedechtnus, guttezeit S.seligen Liebden könniglichen Regierung jnn einer Kirchen Ordinantz alle Artickell vnd Stuck christlicher Lehre bestendig, rein, lautter vnd gantz vnstrefflich verfassen vnd jnn diesen Reichen vnd Landen publiciren lassen, dabei auch Seiner Liebden biß jnn jhren seligen Abschiedt vor jhre Person bestendig geblieben, auch jns gemein darüber mitt Ernst gehalten, also das dieselbige folgens auch an vns gekommen, welcher wir dan nichtt weniger die gantze Zeitt vber vnserer Regierung gefolgett, dabey auch biß jnn vnser selige Ende mitt göttlicher Hülffe zu bestehen, vnd dawieder nichts von jnn oder außlendischen einfueren oder verursachen zu lassen, besonder dieselbige ferner jnn demselbigen Stande auff vnser Nachkommen zu transferiren gedencken.

Was es aber vor Zerruttung jnn Kirchen, Schulen vnd weltlichem Regiment geberet, do man jemants zulessett vber vorige vnd einmall bewilligte vnd angenommene Symbola vnd Formulen was newes mitt Disputiren vnd dergleichen jnn Religionsachen zu erregen, solchs bezeugen alte vnd newe Exempeln, derwegen domitt nun auch solchs vnsern Reichen vnd Landen nicht begegne, haben wir vns durch Gottes Gnade dessen befließen, nichtt alleine wie wir mitt des Almechtigen Beistande beide Vnderthanen vnd Zuhörer bei der gedachten, jnn der Kirchen Ordinantz verfasten reinen Lehre jnn allen Artickeln vnd Stucken vnuerrucktt vnd eintrechtig erhielten, sonder auch so wenig mitt auß als jnlendischen Buchern oder dergleichen verunruehen liessen. Derwegen auch dasjenige, wan¹ sich dawieder etwas jnnhalb vnsern Reichen vnd Landen mercken lassen, widerumb mitt Gottes Beistande jnn vorigen ordinem vnd zu Rechte gebracht. Das außlendische aber, souiell vns muglich, von den vnsern abgehalten, darumb wir auch vnser Theologen anfengklich vber die Formula solchs Concordien Buchs daruber vnter einander zu disputiren vnd jr Bedencken zu sagen nichtt wollen kommen, noch hernacher dasselbige, do es zusammen getragen sehen lassen, derwegen wir auch also fort, wie es jnn den Truck außgangen, allent-

¹) Orig.: was.

halben jnn vnsern Reichen ernstlich verbotten, das man es nichtt feill noch bei sich haben soll, vnd weill billich, das die Oberkeitt selbst jhren Gesetzen mitt nachlebe, haben wir die beiden gedruckten Exemplaria, so trefflich schon vnd herlich eingebunden, vns vnser freuntliche liebe Schwester, die Churfurstin zu Sachssen etc., vnlangst zugeschickt¹, also balde, wie wir jhrer ansichtgk worden, auff ein gutt Schorsteinefur gebracht vnd verbrandt, alles zu vorgesetztem^{1b} Ende vnd Meinung². Dabei wir auch mitt Hulfte des Almechtigen biß jnn vnser selige Grube bestendig zu uerharren entschlossen etc., vnd haben vns hinwieder solcher Gestaltt auff berurt E. L. wolmeinlich Schreiben hirmitt gegen sie f.³ erklaren wollen, dero wir zu aller Freundtschafft vnd Gutten jn der Zeitt gantz wolgeneigt.

3.

*Pfalzgreve Johann Casimirs Henvendelse
til Frederik II.*

Naar Landgrev Wilhelm 1580 havde følt sig kaldet til at gøre Frederik II alvorlige Forestillinger med Hensyn til Konkordiebogen, staar det i Forbindelse med en Opfordring, han just havde modtaget fra Pfalzgreve *Johann Casimir* af Pfalz-Zweibrücken (1543—92)⁴. Denne begavede og energiske, men urolige og af Karakter noget problematiske Fyrste var vel en Svigersøn af Kurfyrst August af Sachsen, men i sin kirkelige Holdning meget forskellig fra sin Svigerfader, idet han var ivrig kalvinskindet. I den nævnte Skrivelse til Landgreven (af 5. April 1580) havde han stærkt formanet denne til at styrke Kong Frederik II

¹) I et Brev af 27. Novbr. 1580 fra Kurfyrstinde Anna til Frederik II omtales hendes Mands Arbejde med Konkordiebogen, hvorpaa der tilføjes: »so vbersenden wir E. Kon. W. hierbey ein Exemplar vnd bitten dieselbe freundlich, Sie wolle solch Buch zu ihrer Gelegenheit vnbeswerth lesen« (T. K. U. A., Breve fra Kurfyrstinde Anna 1549—85).

^{1b} Orig.: vorgesagtem.

²) Orig.: Meinung.

³) ɔ: freundlich.

⁴) Jvfr. Allgemeine deutsche Biographie XIV, 307 ff.

i hans Planer om at sammenkalde en international kirkelig Synode for at bringe de grasserende Lærestridigheder til Ophør.

For at give sine Ord stærkere Vægt havde Pfalzgreven ledsaget sin Skrivelse med en Afskrift af en vidtløftig Redegørelse, han samme Dag (5. April 1580) havde skrevet til Frederik II. Dette Aktstykke har hidtil kun været omtalt meget knapt i refererende Form paa Grundlag af Kopier (i Marburg)¹, men fortjener at kendes i sin Helhed. Dels giver det en god Oversigt over den daværende Problemstilling, dels viser det paa karakteristisk Maade, hvilke Forestillinger man nærrede om Frederik II's Indflydelse som Mægler i kirkelige Stridigheder².

Da Brevet er skrevet i det gammeldags Kancellitysk, vil det maaske ikke være lige let tilgængeligt for alle. Som Oversigt over Indholdet kan da følgende anføres: Pfalzgreven begynder med at minde om, hvorledes Kurfyrsten af Sachsen har paalagt sine Teologer at udarbejde en Konkordieformel til Brug i de konfessionelle Stridigheder. Denne er rundsendt til Underskrift hos Trosfæller, efter Sigende ogsaa til Kong Frederik.

Pfalzgreven har for sin Del nægtet at meddele sin Underskrift og har allerede for tre Aar siden advaret sin Svigerfader Kurfyrsten mod dennes Teologer, der er for dømmelsessyge og gaar svangre med en ny, i Guds Ord ubekendt Lære [om Ubikviteten]. Trods Advarsler har Teologerne stadig presset paa, men Formlen er dog endnu ikke blevet publiceret, antagelig fordi det havde vist sig — som befrygtet —, at den var bedre egnet til at vække Splid, hvorover man ser Papisterne hovre.

Nu forlyder det, at Kurfyrst August i nær Fremtid skal

¹) Feddersen, anf. Skrift S. 187. Friedrich von Bezold, Briefe des Pfalzgraven Johann Casimir I, 373—4.

²) Om disse Planer jvfr. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie II, 202 ff. Jens Møller i Videnskabernes Selskabs filosofiske og historiske Skrifter II, 1823, S. 315—406.

træffe sammen med Kong Frederik, og dette synes da Brevskriveren en bekvem Lejlighed for Kongen til at paavirke Kurfyrsten til at tilbageholde Publiceringen af Enighedsformlen og i Stedet at anbefale Sammenkaldelse af en almindelig fri Synode af alle de Nationer, der har udsondret sig fra Pavedømmet. Forhandlinger herom var allerede indledt med Repræsentanter for de paagældende Magter, og Brevskriveren betvivler ikke, at Kong Frederik vil støtte dette vigtige Værk. Denne Fremgangsmaade maa paa det varmeste anbefales, om end det maa indrømmes, at der kunde være mindre Ulemper ved Synoder. Stærkt kritiseres de Teologer, der »skyr Lyset« og derfor taler mod Afholdelsen af Synoder, som dog værner Samvittighedsfriheden i religiøs Henseende. Yderligere afvises Teologernes urigtige Opfattelse, at det skulde have været Melancthon, der paa egen Haand havde omarbejdet og forfalsket den augsburgske Trosbekendelse, som den foreligger i Variata af 1540. Sluttelig udtaler Pfalzgreven Haabet om at faa Lejlighed til i personlig Samtale at drøfte disse Spørgsmaal med Kongen.

Brevet¹ lyder saaledes:

Durchleuchtiger Fürst. Ewer Königlichenn Würdenn seienn vnnser freundtwillig Dienst zuuor. Freundtlicher, lieber Herr Oheim vnnd Schwager.

Ewer Kon: Wrd: ist Zweifels ohne vnuerborgenn, was ein zeithero vonn etlichenn Chur vnnd Fürstenn jm heiligenn Reich teutscher Nation wegenn eingefallenner Mißverstennde jnn Religionssachenn zwischen den Theologen fur eine Concor-di gesucht wordenn. Deßwegenn dann der hochgebornne Fürst, vnnser freundtlicher, lieber Herr Vetter, Schwehervatter vnnd Geuatter, der Churfürst zu Sachssenn etliche wenig Theologen zusammenn erfodert vnnd jnen sollich Concordiwerck zu begreiffen vferlegt, welche auch ein Formul vnndt Buch verfast, darinnen solliche Concordi, jrem Erachten nach, begriffenn vnnd mit dem Wortt Gottes, Auspurgischenn Confession,

¹) Tyske Kancelli, Udenlandske Afdeling, Pfalz, Breve fra Kurfyrsterne 1535—89.

auch vnnsern vhraltten allgemeinen Symbolis vbereinstimmen soll, welches auch hernacher hien vnnd wider allen euangelischenn Chur Fürstenn vnnd anndern Ständen ad partem zu vnnderschreibenn vnnd zu approbiren durch die drey weltliche Churfürsten zugeschickt wordenn, wie wir dann glaubwürdig berichtet, das auch Ewer Kon: Wrd: deßwegenn angelanget vnnd zu Approbierung desselbigen Buchs ersucht wordenn seyen, aber jnn solliches einzuwilligen auß erheblichen Vhrsachen nitt vhnbillich Bedennckens getragen.

Wiewoll wir nhun fur vnnser Person weder annfangs noch hernach durch jhre LL. wie anndere Zubeliebung vnnd Subscription solcher Concordi samentlich, sonnder erst neulich allein durch vnnsern freuntlichen lieben Bruder Pfaltzgraue Ludwigenn, Churfürsten etc. ersucht, aber vonn vnns auß vielen wichttigen Motiuen rundt die Subscription abgeschlagenn wordenn. So habenn wir doch vor zweyenn Jarenn, als paldt vnns diese Ding angelanget, nit vnnderlassen woller-melten vnnsern Hertzenn Vatter, den Churfürsten zu Sachsen etc., auß treuhertzigem Gemüth sönnlich zu warnnen, dass Ire L. jnn dieser wichtigenn Sache, welche weit annsehend ist, gewarsamb geenn vnnd den Theologen, so sie zu diessem Werck gezogen vnnd mit vnnschuldiger Leuth Verdammungen, auch Einführung einer neuen vnnbekannten vnnd jnn Gottes Wort vnngegründten Leer schwanger gienggen, nit zuuiel vertrauen soltten, damit nit annstatt einer gewünschten Concordi vielmehr eine sorgliche Discordi vnnd Zerruttung jnn Kirchen vnndt Schulenn, auch politischem Regiment, darauß ervolgenn mit fernerer Auffürung vnnd Furschlagung etlicher annderer Mittell, dardurch Ire L. zu Erlanngung Ires christlichenn Intents kommen möchtten, wie Ewer Kon: W: auß beiuerwartten Wechselschrifftten, so zwischen vnns er-gangen, freuntlich zu uernehmen, vnnd vnns darauf sohn-nlich versehenn, es soltte diese vnnsere treuhertzige Warnung bei Irer L. nit gentzlich ohne Frucht abgangen, sonnder etwas zu Gemuet vnnd fernnerenn Nachdencken gezogen wordenn sein, beuorab auch weill anndere Fürstenn vnnd Stennde des Reichs gleichmessigie Erinnerung hernacher Irer L. vnnd andern gethann, vnnd sich desselbenn so woll der darinnen begriffennen Lehr alß des jnn der Kirchenn Christi vhnngewöhnlichen vnnd an den Papisten hiebeuor zum offtermall selbst gestraffenn Proceß wegenn abgesonderter Suchung der Subscription beschweret.

Wann aber wider vnnser Verhoffen ohne Zweiffell auf Ann-

halttenn der Theologen vnerwogen vnnserer, auch annderer, Bedenncken mit diessem Werck fortgefahren vnnd biß zur Publication solches Buchs procedirt, welche aber, biß noch, vnnsers Wissens, nit ervolgt, sonnder eine Zeit langg eingestellt, dieweill villeicht Ire L. L. erfahrenn, das sich jetzund dasjenige jm Werck befindet, was wir vnnd anndere treulich gewarnet, nemblich das jm heiligenn Reich nit allein zwischenn den Stennden vnnd derselben Theologen, Kirchen vnndt Schullenn die verhoffte Ainigkeit nit getroffenn, sonnder vielmehr eine beschwerliche ärgerliche Trennung vnnd Spaltung ervolget, auch noch weittere Zerruttung vnnd Alienation der Gemueter darauß zu befahrenn, darab die Papistenn sehr frolockenn zur Verachtung vnndt Verfolgung vnnserer wahrenn christlichenn Religion Vrsach nemmen.

Vnnd vnns angelangt, das vnnsers Vetters des Churfürsten zu Sachsenn L. jnn kurtzem zu Ewr Kon: Wrd: jn der Personn kommen vnnd dieselb besuchen solle, habenn wir nit können vnnderlassen Ewr. Kon: W: derenn Ding jm Vertrawenn freundlich zu berichttenn, ob villeicht sein des Churfurstens L. durch Ewr: Kon: W: alß die ein mehrer Annsehenn, alß wir vnnd anndere bej S^r. L. habenn, dahien zu ermahnen vnnd zu bewegen sein möchte, das sie mit Publication solches Buchs jnnhieltten vnnd diese Religionsjrrungen vnnd Mißverstende durch ein oder das anndre Irer L. furgeschlagenn Mittell componiren vnnd vergleichen liessenn, zwar da dieser Zeit durch Ewr. Kon: W: vnnd andere Potentaten ein allgemeiner freyer vhnpartheyscher Synodus aller christlichenn Nationen, so sich vom Papstumb abgesonndert zu halttenn, darzu wir dann Enngellandt, Schotten, Frannckrych, Polen, Teutschlanndt, Niederlanndt, Schweiz vnd anndere Nationes genaigt wissen, vnnd hiebeuor deßwegenn mit inen zimblicher massen Handtlunng gepflogenn, sollte woll derselbige Weeg, da mann sich zuuor aller Vmbstende vnnd Qualiteten, sonderlich aber der Decision vergleiche, auch allein die Warheit zu suchen vnnd zu wissenn begerte, der beste sein, haben auch das Vertrawenn zu Ewr: Kon: W: Sie werdenn alß ein hochverstendiger König diesem wichtigenn Hanndell, darann nit allein Teutscher Nation, sonnder allgemeiner Christennheit, beuorab bej diesenn betrübttenn vnd verwirttenn sorglichenn Zeittenn vnnd Leufften¹ mercklich viell gelegen, ernnstlich vnnd christlich nachdencken vnnd was zu Befurderung ge-

¹) Fejlskrift for: Leutten.

meines Friedenns vnndt Wollstanndt dienet, vortzusetzen vnnd jnns Werck richttenn zuhelffen ann jr nichts erwinden lassen.

Vnnd ob vnns woll nit vhnnbewüsst ist, das viel Disputirenn vnnd Difficultiren, ob es auch nutz vnnd gutt seie Synodos zu haltten, auch die Gefahr vnnd anndere Vhnrichttigkeittenn, so bißweilen darauß ervolgenn mögenn, annziehenn, so ist es doch ann deme, das bei Menschenn Gedenncken vnnd auch jetziger Zeit alle Nationen auf ein freyen vhnpartheyschen Synodum sich beruffen vnnd denselben begert, welche ohne Zweifell auch bej sich denn Nutzen oder Schaden, so darauß zu gewartten, erwogen, so werdenn auch grosse Sachen darauß ein solcher Nutz zu uerhoffen nit ohne Gefahr verrichttet vnnd können viell schwere Ding mit Vernunfft vnnd gutem Rath regirt, gelindert vnd geschlichtet werden.

Es hat zwar die erst vhralt christliche Kirch die incommoda Synodorum auch gewust vnnd gesehen, aber nichts desto weniger sich derselbenn hailsamen guetten Mittell gebraucht, durch welche auch viell Streitt jnn Religionssachenn gottseligchenn hien vnnd beigelegt wordenn, alß nemblich annfanngs die heiligen Apostell, deren Exempel hernach die löbliche vnnd christliche Kayser Constantinus, Theodosius vnnd anndere nachgeuolget, welche zu keinen Synodis gerathenn, da sie vermeint hetten, das dardurch die Kirch mehr zerstöret alß erbauwet wordenn. Warumb solt dann zu vnnsern Zeitten dieß Mittell nit auch hailsamblich versucht vnnd an die Handt genommen werden? Beuorab weill etliche Articul, die heuttigs Tags vnder den Theologis strittig, hiebeuor durch allgemeine christliche vnd bewerte Concilia, auch keyserliche Satzungen decidirt, etliche aber alberait zur Concordi vor der Zeit gebracht, etliche aber vnnd derenn mehrertheils, so auf lautter Calumnien beruhen, welche durch beschaidennen Ernst woll können abgeschafft werden.

Die Theologen aber, so das Liecht schewen, gehenn daruf vmb, das sie die Potentaten, Furstenn vnnd Herren dahien beredenn, das die Synodi nit nöttig, sonnder das man die Leutt mit Gewalt vnnd Schwerdt zur Concordi zwingen vnd bringen soll, welches woll ein Schein hette, wann der Stritt vmb geringe vnd weltliche Ding were, weiln aber dieses solche Sachenn sein, daruon jetzt vnnder den Theologen der Stritt, daran vnnsere Seelenn Seligkeit vnd das Fundament des Christenthumbs hafftet, wurdet die Concordia mit Gewalt nit zu finden noch zu treffen sein, es werdenn dann zufferst die Gewissenn befriedige. Vnnd geben zwar die exempla so vieler

genachbarten Königreichen zu vnnsern Zeittenn gnugsamb zu erkennen, was fur Außgänng zu gewartten, da mann mit Gewalt Religions Sachen vnnderstehet hinauß[z]utruckenn. Ist auch keine bestenndige Einigkeit noch Gehorsamb zu uerhoffen oder zu erhalttenn, wo die Gemüeter nit zustimmen, sonder mit widerwertigen Gedancken jn Religions-sachen eingenommen.

Weiln wir dann bej vnns nit finden können, mit was Fugen vnnd Nutz der Kirchenn vnnd des Vatterlands vnser Vetter vnnd Vatter der Churfurst zu Sachssen vnndt andere, so mit dem Concordiwerck vmbgehen, auß diesem Labyrinth sich wickeln, auch jr Intent erlangen können, dann durch diessen ordenlichen vnnd jnn der Kirchenn Christi wollherbrachttenn vnd gebrauchten Weeze, so pittenn wir gantz freundtlich Ewer Kon: W: alß die nit weniger alß wir wolgedachtem dero Schwagernn vnnserm Vatter dem Churfürsten alles liebs vnnd guts gönnen, wollenn vhnneschwert sein mit seiner L. auß diesenn Dingen, daran so woll Irer L. Reputation alß der Christennheit Wollfart gelegenn, die Notturff zu redenn, vnnd da Ir bej Seiner L. diesser Weg nit zu erhalttenn, jedoch die Sach dahinn richtten, daß auf Mittell gedacht werde, wie das ärgerlich Condemnirn vnnd Verdammen der Theologen abgeschafft vnnd ein Religionfriede zwischen denjenigen, so sich vom Bapstumb abgesonndert jnn vnnd vsserhalb des Reichs, biß auf fernere Vergleichung aufgericht vnnd anngestellt werde.

Vnnd demnach sein des Churfürsten zu Sachssen L. vonn den jetzigen wenig Theologenn gar hart eingebildet, wie die augspurgische Confession durch Philippum Melanthonem seligen fur sich selbst geendert vnnd verfälscht worden. Dahero die Mißverstende jnn Kirchenn vnnd Schulen eingerissen. So lassen Ewer Kon: W: wir hiemit eine gedruckte warhaffte Historiam solcher augspurgischen Confession¹⁾, wie dieselb annfangs Keyser Carln dem fünfften vbergeben. Volgends mit gemeinem Rath, Wissen vnnd Willen der Chur:fürsten vnd Stende des Reichs verbessert, vermehrt vnnd geendert, darauf man sich auf allenn Colloquien vnnd Reichsversamlungen referire vnnd gezogen. Was auch hernacher fur tractatus Concordiæ so woll zwischenn den Chur vnnd Fürsten, alß denn Theologenn selb-

¹⁾ Efter Briefe des Pfalzgrafen Johann Casimir I, 374 skal det have drejet sig om Ambrosius Wolfius, Historia von der Augspurgischen Confession, Neustadt 1580 (2. Udg. sst. 1581). Den egentlige Forfatter af dette Skrift skal være Juristen Christoph Herdesianus († 1585).

stenn ervolget zu kommenn, welche altte Hanndlung, da sie erwogenn vnnd bedacht vnndt man sich derselbenn erinnert, gutte Nachrichttung vnnd Annlaß zu kunfftiger Vergleichung vnnd Ainigkeit gebenn können. Pitten diennstlich solche Historiam vnnsertwegen zu lesen.

Inn diesem allem thun E: Kon: Wr^d: dem Allmechtigen ein wollgefellig, der Christennheit aber ein nutzlich Werck, welches derselbenn zu Rhumb, vielenn betrübtenn Gewissen zu Trost raichen wurdet, vnnd wir sein es vmb Ewr: Kon: W: zu uerdienen jederzeit geneigt. Wunschenn auch nichts liebers, dann daß wir einmall Gelegenheit hetten mit E: Kon: Wr^d: jnn der Personn diese vnnd andere Sachenn zu tractiren vnnd zu handeln, wellche der Allemechtige Gott villeicht einmall geben wurdet.

Solches alles wir Ewer Kon: W: jnn Vertrawenn nit verhalttenn wollen, deren wir lanngwierige Gesundtheit vnnd glückselige Regierung vonn Herten wunnschen thun. Datum Lauttern den 5. Aprilis Anno etc. 80.

Johanns Casimir vonn Gottes Gnadenn Pfaltzgraff bey Rhein, Hertzog jnn Bayern.

¹E. L. dinstwilliger Oheim vnd Schwager

J. Casimir Pfaltzgraf
s. tt¹

[Paa en i Brevet indlagt Seddel er følgende tilføjet:]

Wir thun auch Eur. Kon: W: hiebey copiam zu sennden, was wir ann vnnsern freuntlichen lieben Bruder denn Churfürstenn Pfaltzgrauen etc. benebenn Vberschickung dieses Buchs freuntlich geschriebenn vnnd dabej denn Innhalt kurtzlich außgefñrt, damit E. Kon: W: souiell desto bessere Nachrichtung habenn mögen. Datum vt in litteris.

¹J. Casimir Pfaltzgraf
s. tt.¹

Paa denne Henvendelse gav Frederik II et temmeligt køligt Svar den 6. Maj 1580². Efter i almindelige Vendinger at have beklaget, at der var opstaaet saa alvorlige Spaltninger inden for Tilhængerne af den augsburgske Konfession, at et »Concordien Werck« var blevet ønskeligt, oplyser Kongen, at den forudsete Sammenkomst mellem ham

¹) Egenhændigt.

²) Ausländisch Registrant 1579—81 Fol. 64 v—65.

og Kurfyrst August var blevet udskudt, da Kurfyrsten, der havde været undervejs, atter »af indtrufne Aarsager« havde opgivet sin Rejse¹. Skønt Kongen gerne havde villet imødekomme Pfalzgrevens Henvendelse, havde han dog vigtige Grunde, der hindrede ham heri. Kongens Brev lyder saaledes:

An Pfaltzgraffn Johan Casimirn etc. Ottensee
den 6 Maj Anno etc. 80.

Wir haben E. L. Schreiben, am dato den 5 Aprilis nehist erschienen, sambt den Beylagen, dorauff sichs referirett, zu vnsern Handen entpfangen vnd doraus guttermassen freuntlich vernommen, welchergestaltt sich E. L. angelegen sein lassen, domitt das Concordien Wergk, so etzliche der Augspurgischen Confession verwandten Chur Fursten vnd Stende jnn den spaltigen Religions Artickeln vorhanden haben zu den Wegen, die da zur Stiffung einer Concordien zwuschen denen, welche sich zur berurten Augspurgischen Confession bekennen vnd doch in etzlichen Puncten von einander stehen, zutreglicher sein mochten, gerichttet wurde.

Wir beklagen aber vnsers Theils nichtt wenig, das solche gefערliche Trennung vnd Vneinigkeitt zwuschen denen, so sonsten wieder das Babstumb vor eins streitten, eingeriessen vnd so weitt vberhandt genommen, das doraus nichtt anders dan gefערliche Weitterung zu uermueten, wo es der Almechtige aus sonderlicher Gnade vnd Barmhertzigkeitt bey Zeitten nichtt wenden vnd verhueten wirdt, dan wir solchs vor die Feinde der reinen Christlichen Lhere die Papisten eine gewundtschte Gelegenheitt sey, achten wir niemandts so vnuerstendig vnd vergessen, der solchs nichtt bedencken kondte, das wir alhir nichtt erregen, was sonsten mher vor Vnheill doraus zu besorgen.

Das aber E. L. von vns freuntlich begerett, das wir vns mitt dem hochgebornen Fursten, vnserm freuntlichen lieben Ohmen, Schwagern, Brudern vnd Geuattern, Herrn Augusten, Hertzogen vnd Chur Fursten zu Sachssen etc., doraus auff die Meinung, wie sie daselbst mitt ausgetrucktt jnn vnserer beiderseitz personlichen Zusammenkunfft, freuntlich vnderreden wolltten, dorauff muegen wir E. L. hinwieder zur freuntlichen Antwort nichtt verhalten, das zwar hochgemelter vnser freuntlicher, lieber Schwager, der Churfurst zu Sachssen etc. vnlangst zu vns auff dem Wege gewesen, es seindt aber S. L.

¹) Jvrf. herom Rordam, anf. Skrift II, 206.

auß eingefallenen Vrsachen wiederumb zuruck gezogen. Jedoch vermuten wir vns, das wir beiderseitz hernacher zur andern furderlichsten Gelegenheitt zusammen kommen mochtten. Vnd wiewoll wir E. L. alsdan jnn diesem Ihrem Suchen nichtt vn-gerne wilfaren wolten, so haben wir doch wichtige erhebliche Bedencken, dadurch wir an dem verhindertt vnd abgehalten werden, welchs wir dan freundlich bitten, E. L. wolle es von vns jm besten verstehen vnd auffnemen, dan derselbigen sonsten jnn anderm freuntliche angenehme Wilfarung zu bezeigen, dazu haben sie vns jederer Zeitt gantz wolgeneigtt. Thuen hirmitt E. L. dem gnadenreichen Schutz des Almechtigen zur ewigen vnd zeitlichen Wolfartt beuelen. Datum etc.

4.

*Dronning Elizabeths og Frederik II's
Forhandlinger 1580.*

Et af de mærkeligste Træk i de komplicerede Forhandlinger om Tilvejebringelsen af Konkordieformlen er den Plan, som Modstanderne af Formlen fremsatte om at sammenkalde et almindeligt Koncilium paa bred protestantisk Basis for, om muligt, at udjævne Stridsspørgsmaalene. Denne Tanke synes at være udgaaet fra Henrik af Navarra og fandt varm Støtte hos Dronning Elizabeth af England, og begge Potentater søgte at vinde Frederik II for sig. En Række tidligere Forskere (Peder Resen, Erik Pontoppidan, Jens Møller, L. Helveg, H. F. Rørdam)¹ har kendt og omtalt en Del af disse Forhandlinger, særlig for saa vidt angaar Aarene 1577, 1580 og 1584—². Vigtigt er det navnlig, at der er blevet fremdraget to omfattende Breve, det ene af 24. Oktober 1577 fra Dronning Elizabeth til Frederik II³,

¹) Peder Resen, Kong Frederichs den Andens Krønike, 1680, S. 439—64. Erik Pontoppidan, *Annales ecclesiae Danicae* III, 472—4. Jens Møller i det S. 225 anførte Arbejde. L. Helveg i *Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen*, 2. Udg., I, 219ff. Rørdam, *anf. Skrift* II, 202ff. og i *Kh. Saml.* 2. R. IV, 269—74.

²) Jvfr. hertil *Calendar of State Papers, Foreign Series, of the Reign of Elizabeth*, 1577—78, Nr. 30, 41, 249, 284—5, 392, 604.

³) Jens Møller, *anf. Skrift* S. 349—53 (dansk Oversættelse).

det andet af 13. Juni 1580 fra Frederik II til Henrik af Navarra¹. Derimod synes ingen af de nævnte Historikere at have været opmærksomme paa Korrespondancen mellem Elizabeth og Frederik II fra Aaret 1580.

Da Dronning Elizabeth 1577 indtrængende havde opfordret Frederik II til at modvirke Konkordieformlen, sendte Kongen den 26. December s. A. en Kopi af hendes Brev til Kurfyrst August, der under 1. Februar 1578 ytrede sin levende Misfornøjelse med hendes Planer². Der synes heller ikke foreløbig at være sket noget til Fremme af disse, men paa en fornyet Henvendelse (af 19. April 1580)³ fra Dronningen skrev Frederik II den 13. Juni s. A. et længere Svar til hende⁴. Hovedindholdet er følgende:

Efter at have takket for det modtagne Brev priser Frederik II Dronningens kristelige, en Defensor fidei værdige, Bestræbelser for at bilægge Tidens bitre kirkelige Stridigheder og nedbeder Guds Velsignelse derover. Paa dette Omraade er Kongen ikke sindet at svinge Dronningen, hvis han kan bidrage noget til den kirkelige Fred. I samme Retning var han blevet tilskyndet Aaret forud af Henrik af Navarra og havde ogsaa haft Lejlighed til at bringe Sagen paa Bane over for sin Svoger, Kurfyrst August. Han vil oprigtigt haabe, at han derved havde kunnet udrette noget til Kirkens fælles Bedste, men tør dog ikke regne sig al den Ros til Gode, Dronning Elizabeth i den Anledning ofrer paa ham. Kongen tvivler iøvrigt ikke paa, at Augusts Planer om at skabe Enighed blandt dem, der

¹) Jens Møller, anf. Skrift S. 354—66 vistnok efter den officielle Kopi i T. K. U. A., Latina, 1571—85, S. 308—15. Uden at kende Møllers Arbejde har L. Helveg meddelt Brevet efter en Afskrift (i Gl. kgl. Saml., 4°, 2582) i Kh. S. I, 245—50.

²) Kh. Saml. 2. R. IV, 269—74.

³) Dette Brev er ikke bevaret i Original i Tyske Kancellis Arkiv eller i Kopi i det engelske Rigsarkiv (Meddelelse fra Public Record Office, London). Om Brevet jvfr. nedenfor S. 235.

⁴) Kopi i Latina 1571—85 S. 302—07. — Her Gengivelse med lempet Tegnsætning og Udeladelse af Accenter. Ingen Koncept bevaret.

tilhører den augsburgske Bekendelse, har sin Rod i oprigtig Fromhed, og var Kurfyrsten kommet til Danmark, havde det været at haabe, at man var naaet til en positiv Forstaaelse i den af Dronningen antydede Retning. Da Kurfyrsten imidlertid saa sig nødsaget til at opgive sin Rejse, blev der ingen Lejlighed til personlig Forhandling, men Kongen haaber, at Kurfyrsten af sig selv vil stille sig forstaaende over for Dronningens Planer. Skulde Jacob Andreæ søge at misbruge Kurfyrstens Tillid, vilde han sikkert blive kaldt til Regnskab. Kongen vil selv intet have at gøre med de nymodens Enighedsforanstaltninger, men blive staaende ved den fra sin Fader overtagne Kirkeorden og ikke tillade nogen Teolog i sine Riger at reformere eller disputere mod Kirkeordinansen.

Det elegant skrevne Brev, der paa diplomatisk Maade reelt set tager Afstand fra nærmere at gaa ind paa Dronning Elizabeths Planer, skønt det i høje Toner priser hendes gudvelbehagelige Forsæt, har følgende Ordlyd:

Colding. 13 Junij Anno LXXX.

Redditæ sunt nobis, ante paucos dies, literæ Ser. V.^æ die XIX Aprilis, in Palatio ipsius Westmonasteriensj scriptæ, Quæ cum ob singularem, quam repræsentabant, erga nos humanitatem et benevolentiam, tum ob piam ipsius erga Remp. Christianam sollicitudinem, iucundæ certe nobis et gratæ fuerunt. Quorum quidem alterum, cum ad mutuam et auitam nostram Regnorumque nostrorum necessitudinem, alterum vero ad communem Ecclesiæ DEI vtilitatem, ac ad S.^{tis} inprimis V.^æ Fidej Defensoris officium honorificentissimum pertineat, Ideo pro summo nostro erga S. V.^{am} amore et in Remp. studio facere non potuimus, quin ipsj pro utroque ac in primis pro communicatione ista tam libera ac Syncera fraterne iam et ageremus et haberemus gratias. Ac ex animo precamur et optamus, Vt DEVS optimus Max. ad cuius gloriam ea referenda sunt, tam S. V.^æ quam aliorum piorum Principum consilia et actiones omnes,

quibus uarijs ac sat exulceratis horum temporum dissensionibus in Ecclesijs reformatis bene consulere student benedictione sua fortunet: Vt ea in laudem Diuini ipsius nominis cedant ac Vniuersæ Reip. Christianæ, cuius ciues sumus omnes in Christum credentes, bene et feliciter eueniant. Nos certe, si tam ad salutarem concordiam inter reformatas et pias Ecclesias promouendam quam ad pacem publicam conseruandam aliquid operæ ac consilij pro nostra etiam parte conferre possemus: In eo nec Ser. V.^æ expectationj nec Christianj ac publicæ Vtilitatis amantissimi Regis officio essemus defuturj. Ideoque quod anno superiore amicus et frater noster charissimus Serenissimus Rex Nauarræ etc. per literas obnixè a nobis petiuit non grauante in nos recepimus ac coram exhibitis simul literis istis cum Illustriss. et opt. affine et fratre nostro charissimo, D. Augusto, Duce Saxoniae, sacrij Romanj Imperij Archimarschallo et Electore etc., sermones amanter ac fraterne ijs de rebus ac de Synodo inprimis promouenda contulimus, In quo, si quid tanta ac tam pia Ser. V.^æ congratulatione ac humanissimis ipsius Elogijs dignum præstitissemus et ab Ill.^{te} ipsius impetrassemus Illud præcipue ad ipsius DEI omnium Principum consilia pro suo arbitrio gubernantis prouidentiam ac deinde ad coniunctissimj Principis summum erga nos amorem et studium referendum esse iudicaremus. Quæ vero a nobis hac in parte tum proposita sunt, ex sincero pectore ac candore Regio profecta esse certo affirmare possumus. Ac vberrimum Communicationis istius fructum nos consecutos esse lætaremur, si ex ea ad dissidia Relligionis moderanda temperandaque ad Ecclesias Christianas ea commoda ac emolumenta redundassent, quæ S. V.^a in literis suis summa cum humanitate agnoscit et celebrat, In quo quidem an ipsa plus proprio iudicio, an vero amorj erga nos suo tribuat, haud facile statuere audemus. Sicut autem non minus ex his, quam superioribus Ser. V.^æ ijsdem de rebus, ad nos accurate scriptis literis eximiam ipsius pietatem et ad præcauendas maiores Ecclesiæ et Reip.

perturbationes Regiam plane sollicitudinem agnoscimus eamque pro merito fraterne collaudamus. Ita minime dubitandum, sed certo certius statuendum est, Ea quæ a bene memorato affine et fratre nostro charissimo ad rationem certam piæ Concordiæ instituendam hactenus suscepta sunt consilia ex pio Zelo et optimo studio erga Ecclesias Augustanæ Confessionj coniunctas profecta esse. Nos certe sj, quod futurum sperabamus, Ill.^{tas} ipsius huc in Regnum ac colloquium nostrum venisset ijs in rebus tempestive proponendis nec mutuæ necessitudinj nostræ nec petitionj Ser. V.^æ eramus defuturj. Quia vero ea, magnis ac inopinatis rationibus mota, consilium protectionis ad dimidiam itineris partem feliciter ad nos susceptæ mutavit ac propter grauia impedimenta cum ad Communem Reip. tum ad priuatam Ill.^{tis} ipsius dignitatem vtilitatemque pertinentia in ditiones ac prouincias suas redierit. Ideo, quod ipsj occasione tam exoptata destitutj ex Voluntate Ser. V.^æ coram facere non potuimus vel per literas nostras vel per Illus.^{tatis} ipsius Legatos, quos breuj adfuturos esse speramus, oportune ipsj explicabimus. Ac in pia reformatarum Ecclesiarum Synodo in Germania promouenda studium nostrum conferemus Neque omnino dubitamus jpsam pro sua erga vicinos Reges et Principes amicitæ et Relligionis necessitudine sibj coniunctos singularj obseruantia et humanitate, si de eo a Ser. inprimis V.^{ra} amice compellatur, sua sponte ac sine ulla iterata admonitione nostra ita se exhibituram ac declaraturam esse, Ne quid S. V.^a quod ad pij et tranquillitatis Ecclesiæ et Reip. Christianæ amantissimi Principis officium pertineat in Ill.^{tate} ipsius desideret. Neque spes abijcienda est, Sj quem in literis suis nominat Ser. V.^a, Andreas¹ iste opt. Principis bonitate et authoritate inuidiose abutatur ac pro pace et tranquillitate communj quam ipsius Ill.^{tas} pio studio meditatur |: quod innuere uidetur Ser. V.^a :| facem insidiarum et maiorum dissensionum in Ecclesiam

¹⁾ 3: Jacob Andræ.

DEI ingerat quin ea pro laudabilj Maiorum suorum in celebratissima Domo Saxonica ac præclaro in Rempub. Christianam studio ac proprio optimæ ac Heroicæ animæ genio demum et suj ipsius et Vtilitatis communis bonam rationem sit habitura. Nos quidem cum nouis formulis istis conscriptis ac libris consignatis nihil negocij habemus. Ecclesiæ et scholæ Regnorum ac omnium prouinciarum nostrarum sub imperio Diui Prædecessoris Serenissimj Patris nostrj reiecta idolomania Papistica et omnibus blasphemis in filium DEI erroribus repudiatis pie reformatæ ac bene constitutæ sunt. In ea doctrinæ coelestis synceritate pariter ac tranquillitate ab Opt. parente, re et nomine vere Christiano Principe, ad nos usque propagata acquiescimus ac deinceps constanter perseueraturj sumus. Nec ullj Theologo licentiam indulgemus contra semel receptam et approbatam Ecclesiarum nostrarum Ordinationem quicquam uel innouandj vel disputandj. Eaque ratione Veritatem simul et pacem in Ecclesijs amplissimorum Regnorum, Ducatum et prouinciarum sine vllis nouis reformationibus per DEI gratiam hactenus conseruauimus. Ac certo confidimus ipsum diuina benedictione sua deinceps etiam tam nostram gubernationem fortunaturum quam Ser. V.^æ pia et salutaria Consilia omnia ad nominis suj gloriam et communem piarum Ecclesiarum ac ipsius Reip. Christianæ vtilitatem gubernaturum esse. Quod ut faciat et præstet ac Ser. V.^æm florentem et incolumem quam diutissime conseruet ac tueatur ex animo pectoreque syncero et optamus et precamur.

Imidlertid sendte Dronning Elizabeth i September 1580 sin betroede Diplomat Dr. jur. John Rogers i en særlig Mission til den danske Konge. Han overbragte to Breve, daterede henholdsvis den 6. og den 11. August.

I det første meddeltes det Kongen, at han (den 24. April 1579) var blevet optaget i Hosebaandsordenen. Det andet Brev omhandlede de kirkelige Stridigheder, hvortil Ge-

sandten paa det behændigste knyttede sine Kommentarer. I sit Svar tilbage med Gesandten (dateret den 8. September 1580) udtrykker Kongen sin Glæde over, at hans Brev af [13.] Juni var blevet optaget naadigt, og udtaler paa ny sit Haab om, at Dronningens Bestræbelser maatte blive kronet med Held. Han fastholder atter sit tidligere hævdede Standpunkt at ville forblive ved den fra Faderen overtagne kirkelige Orden, som i Danmark har dannet et gavnligt Bolværk mod Lærestridighedernes Stormflod. Kongen sætter vel den humane Dannelse hos lærde Mænd højt, men tillader ingen Noviteter i Religionen. — Han vilde ikke modsætte sig, at en dansk Gesandt fulgte den engelske Udsending Daniel Rogers til Sachsen, hvis han ikke følte sig overbevist om, at Kurfyrsten af sig selv uden yderligere Opfordring fra Kongen vilde vise sig imødekommende over for Dronning Elizabeth. Til Slut takker han for den store Ære, der er vederfaredes ham, gennem Optagelse i Hosebaandsordenen.

Ogsaa dette Brev er — som man vil se — præget af en vis kølig Tilbageholdenhed og kan næppe tænkes fuldt ud at have tilfredsstillet Dronning Elizabeth¹. Det lyder saaledes:

FRIDERICVS Secundus, DEI gratia, Daniae, Noruagiæ, Gothorum, Vandalorumque Rex, Dux Slesuicj, Holsatiæ, Stormariæ ac Dithmarsiae, Comes in Oldenburg et Delmenhorst, Serenissimæ Principi, Dominæ Elizabethæ, Angliæ, Franciæ, ac Hyberniae Reginae, fidei defensori, Sorori et Con-

¹) Original i det engelske Rigsarkiv. Her udgivet efter en fotostatisk Kopi velvilligst meddelt af Public Record Office. Da Brevet foreligger i velbevaret Original, er der fulgt strengere Principer ved Udgivelsen med Hensyn til Tegnsætning o. l. — Brevets Signatur er State Papers. Foreign, Denmark (S. P. 75) Vol. I Nr. 9. En Regest af Brevet har tidligere været meddelt i Calendar of State Papers, Foreign Series, of the reign of Elizabeth, 1579—80, S. 409—10. — Ingen Kopi eller Koncept bevaret i Danmark.

sanguineæ nostræ charissimæ, Salutem et continuum foelicitatis incrementum. Serenissima Princeps, soror, et consanguinea charissima. Reddidit nobis eodem tempore, S.^{tis} V.^æ Orator, Vir præclarus, inprimis nobis dilectus, Iohannes Rogerus, Legum Doctor¹, binas ipsius literas, quas, e Regia sua Otlandia², diuerso tempore et argumento, ad nos dedit³. Nam in prioribus, quæ 6. die proximj mensis Augustj, scriptæ erant, amanter nos certiores fecit: ab amplissimo ordinis vestri Garterij collegio, in proximo Nobilissimorum Equitum concessu, 24. die mensis Aprilis, Anni præteriti, celebrato, Nos, in celeberrimj istius ordinis societatem, consentientibus omnium suffragijs, electos esse⁴. In posterioribus uerò, quæ diem 11. eiusdem mensis habebant, suam in religionis negotio promouendo, pietatem et constantiam plane Regiam, nobis testatam fecit. Quibus certe in rebus, et ad mutuam necessitudinem nostram, et communem ecclesiæ ac Reipub. christianæ vtilitatem pertinentibus, non minus quam in priuatis quibusdam negotijs, coram, nobis proponendis ac explicandis, memoratus S.^{tis} V.^æ Orator, ita uersatus est: Vt ipsius dexteritatem, summa cum prudentia coniunctam, clementer collaudemus. Ideoque facere non potuimus, cum ex S.^{tis} V.^æ uoluntate, se, iter in Poloniam, ac inde in Sueciam suscepturum, ac deinceps ad nos rediturum esse, adseueraret: quin ad eas

¹) Ll. Dr. John Rogers (ca. 1540—ca. 1603), Broder til nedennævnte Daniel Rogers.

²) ɔ: Oatlands ved Weybridge, et kongeligt Jagtslot.

³) Brevet af 6. August 1580 findes i Original i Tyske Kancellis Arkiv (England II, 9); Brevet af 11. August synes derimod tabt. Af ingen af Brevene findes Kopier (eller Koncepter) i det engelske Rigsarkiv (velvillig Meddelelse fra Public Record Office, London).

⁴) Frederik optoges som den 363. Ridder af Ordenen (Elias Ashmole, *The Institution . . . of the most noble Order of the Garter*, 1672, S. 715). Først 1582 modtog Frederik II Insignierne. Jvfr. C. Molbech, *Bidrag til Historien af det Gesandtskab, som Dronning Elisabeth 1582 sendte til Danmark, for at bringe Kong Frederik II den engelske Høsebaandsorden i Nye Danske Magazin* IV, 249—67.

litteras S.^{ti} V.^æ, apud hunc Nobilem, proprium ministerium nostrum, fraterne iam responderemus.

Ac, ut de religionis negotio, ad gloriam DEI pertinente, initium faciamus: Periucundum certe nobis fuit, priores litteras nostras, 23.¹ proximi mensis Iunij, ex arce nostra Coldinga, ad S.^{tem} V.^{am} datas, ipsi non ingratas fuisse. Ac etiamnum ex animo precamur, vt consilia, a Ste V.^a, pro eius, quo præclare fungitur, officij ratione, suscepta, inprimis ad DEI omnipotentis gloriam, ac ad piam, inter omnes, in filium ipsius Iesum Christum credentes, concordiam constituendam, tam ipsi fidei Defensori, quam reipub. Christianæ, bene et foeliciter succedant et eueniant. Nos, quod testati sumus antea, in sinceritate doctrinæ, quam ecclesiæ et scholæ, amplissimorum Regnorum et Prouinciarum nostrarum, secundum piam Diuj Parentis nostri reformationem, profitentur, perseueramus et acquiescimus. Ac ad singularem benedictionem DEI, nonnullamque foelicitatem nostram referimus: quod in tantis dissensionum ac disputationum fluctibus, qui proximis hisce annis, in quarundam Prouinciarum ecclesias, instar diluuij, inundarunt, veritate nobis simul, et pace fruj licuit. Neque dubitamus, ipsum deinceps etiam, Diuina benedictione sua, nobis adfuturum, gubernationemque nostram, ita fortunaturum esse: Vt puram religionem, A Diuo parente nostro, nobis traditam ac commendatam, tanquam Thesaurum, omnibus rebus humanis pretiosorem, conseruemus, ac ad posteros etiam propagemus. Doctrinæ elegantiam, ac ingenij acumen, et subtilitatem, tanquam peculiaria ornamenta, in viris eruditis, collaudamus certe et prædicamus. Nulli tamen Theologo, licentiam indulgemus, contra ordinationem ecclesiarum nostrarum, semel receptam et approbatam, quicque uel innouandj, uel disputandj. Quod quidem, si pari studio, alijs in locis factum fuisset: minus forte, et disputationum et perturbationum, hoc seculo nostro, in pijs ecclesijs

¹) Sikkert en Fejlskrift for 13 jvfr. ovenfor S. 235.

haberemus. Nos certe, si in pio consensu inter ecclesias reformatas constituendo, quid opis aut studij conferre possemus: in eo, nec S.^{tlis} V.^æ expectationj, nec communis vtilitatis reipub. christianæ, amantissimi Principis officio, sumus defuturj. Ideoque, quod de Legato aliquo nostro, Danieli Rogerio¹, ad Ill.^{mos} Palatinatus ac Saxonix etc. Electores, consanguineos nostros carissimos, adiungendo, S.^{tas} V.^a amanter a nobis petiuit, nequaquam eramus dene-gaturi: Nisi certo confideremus, inprimis benememorati consanguinei, affinis, fratris, et compatris nostri carissimi, Ducis ac Electoris Saxonix etc. Ill.^{tem}, sua sponte, ac sine ulla intercessionem nostra, ita se, ad Legationem istam, ac postulationem S.^{tlis} V.^æ exhibituram, ac declaraturam esse, ne quid ipsa, quod ad coniunctissimj, ac sinceræ religionis studiosissimj Principis officium pertineat, in Ill.^{te} ipsius desideret.

Ad posteriores S.^{tlis} V.^æ literas respondendo, fraterne profitemur, tam ipsius, quam Nobilissimorum Equitum amplissimi Ordinis vestri Garterij, præclara de nobis iudicia elogiaque, quæ quidem nos, de virtutibus ac ornamentis, Christianj Regis Maiestatem condecorantibus, humanissime commonefecerunt, inprimis nobis iucunda, et grata fuisse. Ideoque et S.^{tl} V.^æ, et omnibus amplissimi Ordinis Equitibus, pro tam illustri testificatione sui erga nos amoris ac studij, quam electione honorifica nobis declarare uoluerunt, permagnas, sicuti par est, et agimus et habemus gratias. Tantumque abest, vt uel ipsam electionem, vel istius temporis moram, quæ usque ad denunciationem, iam primum nobis factam, interuenit, moleste feramus: Vt magno honore et beneficio, Nos, a Ste V.^a et Nobilissimo Garteriorum fratrum collegio, in eo affectos esse iudicemus, quod de electione ista, tam humaniter, ac plane amice, nos iam certiores facere uoluerunt. Ac, si quam, S.^{tas} V.^a uel

¹) Daniel Rogers († 1591), meget benyttet Diplomat, der i Septbr. 1580 drog til Sachsen for at forhandle om Religionsspørgsmaal.

celebratissimj istius Ordinis socij, communjcationem, de nobis, in nobilissimam societatem istam ac fraternitatem recipiendis, per Legatos, uel per literas, nobiscum suscipere uoluerint, operam tum daturi sumus: vt non tam ex declaratione nostra, quam ex re ipsa, intelligant et perspiciant: Nos, et arctioris amicitiae, necessitudinisque cum Ste V.^a, consanguinea et sorore nostra exoptatissima, isto etiam modo, bonis rationibus firmandae, cupidissimos, et erga Nobilissimi Collegij socios, quam optime affectos esse. Quod quidem, ad binas istas, S.^{tis} V.^{ae} literas, iam respondere uoluimus. DEVM opt. Maximum rogantes, vt S.^{tem} V.^{am} florentem et incolumem, conseruet et tueatur, quam diutissime. Datae e Regia nostra Friderichsburga, Die Natuitatis Mariae virginis 8. mensis Septembris. Anno 1. 5. 8. 0.

¹Vester bonus Frater et consanguineus

Fridericus Rex¹.

5.

Forbudet mod Konkordiebogen i Viborg Stift.

Kongebrevet af 24. Juli 1580 udsendtes til alle Rigets Bisper. Hvorledes man i de enkelte Stifter gik frem med Hensyn til at publicere dette Paabud, vides ikke. Det er da ganske interessant at se, at i Viborg Stift nøjedes den nidkære Biskop, Mag. *Peder Thøgersen* († 1595) ikke blot med at bekendtgøre Kongebrevet for sit Stifts Gejstlighed, men lod Præsterne undertegne »Forpligter« om at ville rette sig efter det. Herom vidner en endnu bevaret Erklæring af 5. August 1580, egenhændigt underskrevet af Aars Herreds Præster². Det er sandsynligt, at der har foreligget

¹) Egenhændigt.

²) Viborg Bispearkiv, Hovedreversalen S. 79 (Pk. 30) (Landsarkivet for Nørrejylland). Vedlagt findes en original, af Kongen underskrevet, Udfærdigelse af Kongebrevet af 24. Juli 1580.

saadanne Aktstykker fra alle Stiftets Herreder, men de øvrige er nu forsvundne¹.

Christienn Matzenn i Smorup, Herritzprouest wdj Aarss-herritt, Søren Lauritzenn, Prest i Huornum, Peder Wil-lomß, Sogneprest til Schyffum Kircke, Søren Andersß, Sogneprest till Aarsskircke, Thames Perßenn, Sogneprest til Blerekircke, Lauritz Grønn, Sogneprest till Flesborgh Kircke, Michell Perßenn, Sogneprest till Wlstrup Kircke, oc Peder Jensß, Medtienner till Raffnkieltd Kircke², kiendis och gjør witterligt for alle met dette wort obne Breff, att hederliigh oc høgelerdt Mandt Mester Peder Tøgersßen, Superintendenth wtj Wiborgh Stiicth, haffuer effter Kon: Matt.is wor allernaadigste Herris Breff oc Mandatt aluor-

¹) I Hovedreversalen S. 81 nævnes en lignende Forpligtelse fra alle Kanniker og Læsemester i Viborg, men dette Aktstykke, som saaledes maa have været til endnu i nyere Tid, synes nu tabt.

²) Om de her nævnte Præster kan der meddeles følgende Oplysninger efter S. V. Wiberg, Dansk Præstehistorie sammenholdt med en Liste over Præster i Nørrejylland 1584 (trykt i Kh. Saml. 3. R. II, 205—6 (Aars Herred)): 1) Sognepræst i Brorstrup, Ravnkilde og Haverslev Christian Madsen (Skytte) († ca. 1592), var ikke Præst eller Provst 1584. Præstegaarden ligger i Smorup, Brorstrup Sogn. 1547 stadfæstede Kongen det Brev, som Christienn Madsen, Student i København, havde paa Brorstrup m. fl. Sogne; 1555 bestemtes det, at Sognepræsten her skulde holde en Kapellan med Bolig i Haverslev, medens han selv skulde bo i Smordrup (H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 271—2, 449). — Om hans Fader Mads Skytte i Smorup og om nedennævnte Søren Lauridsen jvfr. Dagbog fra det 16de, 17de og 18de Aarhundrede af M. P. Farstrup, 1813, S. 297, 298. 2) Sognepræst i V. Hornum, Hyllebjerg og Fleisborg Søren Lauridsen, forekommer ikke 1584. 3) Sognepræst i Skivum og Giver Peder Villumsen, var 1584 Provst. 4) Sognepræst i Aars og Haubro Søren Andersen († 1593). Nævnes 1584. Han skal have været Præst i Aars i henved 70 Aar (Gerhard Treschow, Danske Jubel-Lærere S. 282). Jvfr. M. P. Farstrups Dagbog S. 328. 5) Sognepræst i Blære og Ejdrup Thomas Pedersen, nævnes 1584. 6) Sognepræst i Flejsborg Laurids Grøn nævnes ikke 1584. 7) Sognepræst i Ulstrup og Gundested Mikkell Pedersen, nævnes 1584. 8) 1584 forekommer igen »Pier Jensen i Ravnkil, Medtjener i Brorstrup, Ravnkil og Hadderslev«.

lighenn oss tilschreffuett oc befalett, att wi skulle icke lade findis hoess oss denn Bogh, som kaldis Opus concordiae etc., huilcken wor allerkierreste naadigste Herris Befalingh och Mandatt effter wor kiære Superintendentis Tilschriffuelße oc Paamiindelße wi beplicte oss i alle Maade wnderdannigste høriighe oc lydiige att wille wære. Till Wittnesbyrdt træcker wi woris Signete oc Indzegler nedenn paa dette Breff oc wnderschriffue met wore egne Hender. Actum in Ecclesia Giuer 5 Augusti 1580¹.

Christiern Matzen
met egen Haandt.

Seuerin
Lauriß².

Peder Villomß
met egen Hand.

Søren Anderß.
met egen Handt.

Thamis Persen
met egen
Haandt.

Lauritz Grøn
met egen
Handtt.

Michell Peerßen
med egjen
Haandt.

Per Jensz
met egen
Haandt.

Tillæg.

Allerede i Kirkehistoriske Samlinger 3. R. V, 512 ff. har den af Reformationstidens og af Viborg Stifts Historie saa højt fortjente Rektor, Dr. phil. *A. Heise* meddelt en nøjagtig Fortegnelse over Viborg Stifts Gejstlighed i Aaret 1568. Heise benyttede som Grundlag de Forpligtelsesbreve (i Viborg Bispearkiv), som Præsterne havde udstedt om at

¹) Oven over Underskrifterne findes endnu — ret velbevaret — Underskrivernes Segl i Voks paatrykt Papiret.

²) Skønt uden Betegnelse »met egen Haand« er denne Underskrift øjensynlig ogsaa egenhændig. Hvis det er rigtigt, hvad der angives hos Wiberg, at Hr. Søren havde været Præst i V. Hornum siden 1527, forstaar man bedre hans vaklende Underskrift.

efterleve det bekendte Kongebrev af 13. Januar 1568 om i Udførelsen af de kirkelige Handlinger, specielt Administrationen af Nadveren, at ville rette sig efter den Skik, som holdtes i Hævd i Vor Frue Kirke i København, hvis Stilling som liturgisk Normalkirke derved autoriseredes¹.

Der er derfor ingen Grund til paa ny at meddele denne vigtige Liste. Derimod kan der maaske være Anledning til som Parallel til den Fremgangsmaade, der blev fulgt ved det ovennævnte Forbud mod at eje Opus concordiae, i Korthed at omtale, hvorledes man gik til Værks 1568 med Hensyn til Publiceringen. Da Kongebrevet kom til Viborg, og man i dette Stift vistnok endnu ikke — som i Sjællands og Fyens Stifter — afholdt regelmæssige aarlige Synoder (Landemoder), saa Stiftets daværende dygtige Biskop, Mag. *Kjeld Juel* († 1571), af hvis Personlighed det desværre ikke er muligt at danne sig et fyldigere Billede², sig aabenbart henvist til at drage rundt i Stiftet og i en Kirke i hvert Herred at forelæse Kongens Brev. Desuden lod han samtidig Præsterne herredsvis afgive en skriftlig Forpligtelse til at holde sig dette efterrettelig.

Forpligtelsen var formet saaledes, at den i Virkeligheden i refererende Form indeholdt en Vidisse af det vigtige Kongebrev. Med Undtagelse af for Nørlyng Herred er endnu bevaret Forpligtelserne for alle de øvrige Herreder, 13 i Tallet, hvoraf de 12 er skrevet med een og samme Haand (en meget sikker og flydende Kancellihaand). De er alle enslydende dog mutatis mutandis. Under Teksten i de enkelte Breve findes Udstedernes Segl paatrykt Papiret i grønt Voks, men adskillige af Seglene er nu affaldne eller stærkt beskadigede. Brevene er udstedt i Tidsrummet mellem den 16. Februar og den 9. April 1568.

Da det kan have sin Interesse at lære Teksten til disse

¹) H. F. Rørdam, Danske Kirkelove II, 105—6.

²) Jvfr. min Artikel om Kjeld Juel i Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., XII, 119—20.

Breve at kende, skal som en Prøve meddeles den »Forpligt«, som blev udstedt af Præsteskabet i Middelsom Herred¹:

Vy effth^{ne} Niels Trogelßen, Sogneprest y Øster Wellingh och Herritzprouist y Medelsomherritt, Jost Lauritzen, Sogneprest till Winckell, Jens Laßen, Sogneprest y Hiermindt, Kieldt Star, Sogneprest y Birringhe, Niels Anderßen, Sogneprest y Langaa, Niels Lauritzen, Sogneprest y Brandstrup, Jacob Staffenßen, Sogneprest y Wester Wellingh, Chresten Star, Prest y Birringh, och Lauritz Jostßen, Capellan till Winckell, giøre alle witterligt, att Aar effth^{er} Gudz Byrdt Mdlxviij then fempte Dagh Martij war wy hoeß hederligh och høglerdt Mandt, Mester Kieldt Jull, woris Superintendent, forsamlbitt wdj Winckell Kiircke att forhandle om thet, som woris Embede tilhøre, tha frambar for^{ne} Mester Kieldt Jull ett Kon: Matt:s, wor allenadigste Herris, Breff, lyudendis, att Hans Kon: Matt war kommen wdj Forfaringh, hurledis segh skulle begiffue nogen Tuist och Wënighedt blantt Sogneprester och Capellanere saa well wdj Kiøbstederne som paa Landitt her wdj Riigett wdj Kiirckens Ceremonier, sønderligh wdj thet høguerdige Altars Sacramentis Tracterilße, huilckett Hans Kon: Matt wille for ingen Deell lide eller tilstede, huarefore att Hans Kon: Matt strengeligen byuder och beffaler for^{ne} Mester Kieldt och wille thet ocsaa aff hannem aluorligen haffdt haffue, att handt tiltencker alletingiste att skiicke och ordinere wdj Kiirckens Ceremonier offuer altt hans Stifft y Kiøbstederne och paa Landzbyerne effth^{er} Ordinantzen och effth^{er} then Skiick, som holditt och brugt er wdj wor Frue Kiircke y Kiøbenhaffn, siden Ordinantzen er wdgangen, och endnu holdis, och ey tilstede nogen Tuedrath wdj Kiirckens Ceremonier och besynderligh wdj thet høguerdige Altars Sacramentis Tracterilße, thj Hans Kon: Matt

¹) Original i Viborg Bispearkiv, Sager til Hovedreversalen, P, Kuriøse Papirer (Landsarkivet for Nørrejylland). Spor af ni paatrykte Segl.

thet for ingen Deell wille eller kunde lide. Findis ther nogen emodt att gjøre aff Moduillighet eller Gienstridighedt, tha wille Hans Kon: Matt lade straffe ther offuer, som wedt bør, effther som forbemeltt Kon: Matt.s Breff wider bemelder och indholder, wdaff huilcken Breff for^{ne} Mester Kieldt antuorde oß en Copie och Wdschrifft, att wy kunde wiide att rette oß ther effther; och ther hoeß beffalede handt oß aluorligen, att wy skulle rette oß effther samme Kon: Matt.s Breff och effther Ordinantzen bode wdj then Ceremonie met thet høguerdige Altars Sacramentis Tracterilße och wdj alle andre medt Endrectighedt, effther som wdj wor Frue Kiircke y Kiøbenhaffn holdis, saa som wy wille andsuare for Gudt och være bekiendt for Kon: Matt. In cujus rej testimonium sigilla nostra presentibus inferius impressa sunt. Datum anno, die et loco vt supra.
